

Emlékezés a 150 éve született CSIKI ERNŐRE

SZÉL GYÖZŐ* és SOMOGYI ANNA

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ – Magyar Természettudományi Múzeum, Állattár, 1088 Budapest, Baross utca 13.

*E-mail: szel.gyozo@nhmus.hu

Kivonat. Jelen közleményben CSIKI ERNŐRE emlékezünk születésének 150. évfordulóján. CSIKI ERNŐ (1875–1954), a magyar entomológia egyik legkiemelkedőbb alakja, 1897-ben került a Magyar Nemzeti Múzeum Állattári Osztályára, ahol úgyszólván haláláig dolgozott. Nyugdíjba vonulása után külső munkatársként továbbra is részt vett az Állattár munkájában. Kutatásai elsősorban a bogarakra irányultak, ugyanakkor több más állatcsoportról is közölt tanulmányokat. Legjelentősebb műve a Kárpát-medence futóbogarait ismertető német nyelvű monográfia, amely máig alapműnek számít. Múzeumi tevékenysége alatt a Bogárgyűjtemény példányszáma 120 000-ről több mint egymillió példányra emelkedett. Mintegy 400 új fajt írt le, több mint 500 tudományos közleményt publikált, összesen mintegy 9000 oldalon.

Kulcsszavak: entomológia, koleopterológia, taxonómia, múzeum, Bogárgyűjtemény, tudománytörténet

Elfogadva: 2025.12.16.

Elektronikusan megjelent: 2025.12.23.

Bevezetés

CSIKI ERNŐ (1875–1954) a hazai entomológia egyik legkiemelkedőbb alakja (1. ábra). Az Állatorvosi Főiskolán nyert szakképesítést, majd 1897-ben került a Magyar Nemzeti Múzeum Állattári Osztályához asszisztensnek. (A szigorlatot később, 1899-ben tette le, és ekkor kapott oklevelet. Az a tény, hogy a múzeumba kerülésekor még nem volt diplomája, alapot adott arra a téves vélekedésre, hogy nem fejezte be az egyetemet, tehát nincs felsőoktatási végzettsége.) Múzeumi segédőr (1901–1908), múzeumőr (1908–1914), igazgatóőr (1914–1919), majd az Állattár adminisztratív vezetője (1919–1923), végül nyugdíjazásáig (1934) a múzeum osztályigazgatója. Nyugdíjazása után évekre visszavonult, de 1945 után külső munkatársként haláláig részt vett az Állattár munkájában.

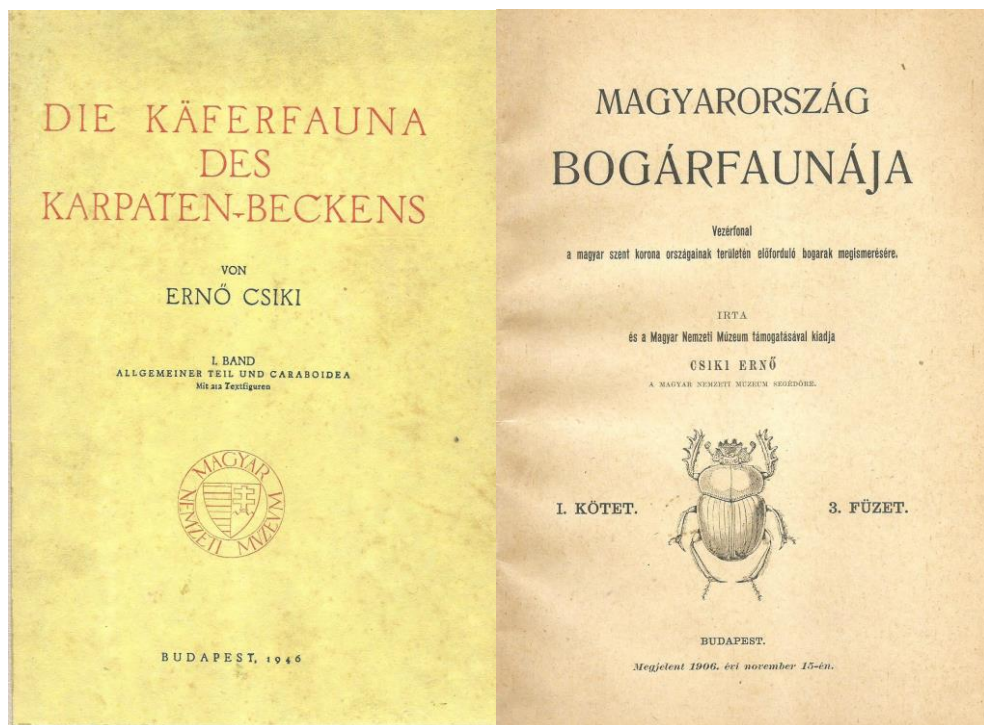

1. ábra: CSIKI ERNŐ (1875–1954) arcképe. A Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Tárának archívumából.

Figure 1. The portrait of ERNŐ CSIKI (1875–1954). From the archives of Science Heritage Collection of the Hungarian National Museum Public Collection Centre – Hungarian Natural History Museum.

Tudományos munkássága

Szerteágazó munkásságának középpontjában a bogarak (Coleoptera) álltak, bár cikkeiben foglalkozott más állatcsoportokkal is, mint például ászkarákok (Isopoda), százlábúak (Chilopoda), egyenesszárnyúak (Orthoptera), levéldarazsak (Tenthredinidae), lepkék (Lepidoptera), csigák (Gastropoda). Szinte valamennyi bogárcsaládot behatóan tanulmányozta, legközelebb mégis a futóbogarak álltak hozzá, akadémiai székfoglalójának témáját is ez a csoport képezte. Az 1946-ban megjelent, 798 oldalas, német nyelvű monográfiáját (*Die Käferfauna des Karpaten-Beckens*) (2. ábra) a Magyar Tudományos Akadémia 1948-ban Kitaibel-díjjal tüntette ki. A szerző e munkája a Kárpát-medence futóbogarainak mindmáig legalaposabb ismertetését tartalmazza, és külföldön is keresett alapmű. A magyar nyelvű, valamivel rövidebb „első változat” (*Magyarország bogárfaunája*) 1905 és 1908 között jelent meg füzetekben (3. ábra). A *Rovartani Lapok*ban közölt összesen 233 közleményéből több mint 30 cikke (1900–1918) foglalkozik elhunyt pályatársai tevékenységének ismertetésével. Könyvrészletként jelent meg 1901-ben a ZICHY JENŐ 3. kelet-ázsiai expedícióján gyűjtött állatok bemutatása, amíg önálló munkaként láttak napvilágot az albán gyűjtőút bogarászati eredményei (1922–1923 és 1940).

2–3. ábrák. 2: CSIKI ERNŐ 1946-ban megjelent német nyelvű monográfiájának (*Die Käferfauna des Karpaten-Beckens*) címlapja. 3: CSIKI ERNŐ 1905 és 1908 között megjelent magyar nyelvű monográfiájának (*Magyarország bogárfaunája*) címlapja (szkenelte: SZÉL GYÖZÖ).

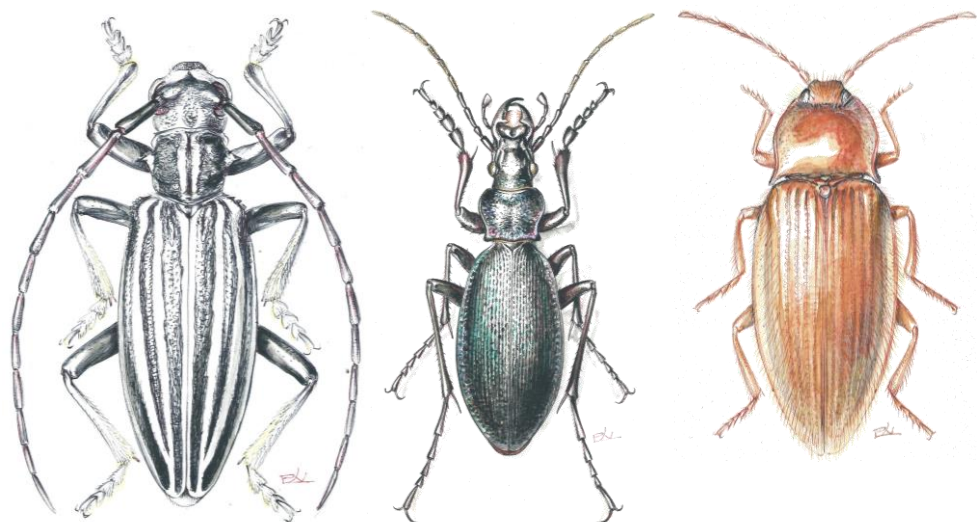
Figures 2–3. 2: Cover page of ERNŐ CSIKI's monograph in German in 1946 (*Die Käferfauna des Karpaten-Beckens*). 3: Cover page of ERNŐ CSIKI's monograph in Hungarian between 1905 and 1908 [*The beetle fauna of Hungary*] (scanned by GYÖZÖ SZÉL).

Az *Aquila* című ornitológiai lapban publikálta a *Biztos adatok madaraink táplálkozásához* című cikksorozatát (1904–1919), amelyben gyomortartalom-vizsgálatainak eredményeit foglalta össze. A Berlinben, később Hágában kiadott JUNK–SCHENKLING-féle *Coleopterorum Catalogus*nak mintegy harmadát kitevő részét (4748 oldal) írta meg (1910–1940). Ez a 31 kötetes munka az egész földkerekségről addig ismertté vált bogarak rendszeres jegyzéke a rájuk vonatkozó irodalom felsorolásával. A bogártaxonok leírási évét, szinonimákat tartalmazó katalógus a kül- és belhoni koleopterológus-kutatók számára máig nélkülözhetetlen forrásmunkaként szolgál. (A szerző 1952-ben írt önéletrajzában úgy nyilatkozott, hogy ez a munka hozta számára a legnagyobb elismerést.) CSIKI ERNŐ 451 nyomtatásban megjelent német, magyar és latin nyelven írott munkája összesen kb. 9000 oldalt tesz ki, melyek részben önálló könyvként vagy könyvrészletként, részben pedig – zömében hazai – folyóiratokban jelentek meg. A *Rovartani Lapok*on kívül sokat publikált a *Természetrajzi Füzetek* és az *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici* hasábjain (fajleírásainak jó részét e két folyóiratban tette közzé).

CSIKI ERNŐ 1925-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Székfoglaló előadását, melynek témája a futóbogarak rendszertana volt, 1929. március 18-án olvasta fel. 1953-ban a Magyar Népköztársaság érdemeinek elismeréséül a biológiai tudományok doktorává nyilvánította.

Múzeumi és tudományszerűsítő tevékenysége

CSIKI ERNŐ múzeumi tevékenysége nyomán a Bogárgyűjtemény példányszáma 1897 és 1933 között 120 000-ről jóval egymillió fölé emelkedett. E hatalmas gyarapodást részben saját gyűjtő és szervező tevékenysége tette lehetővé, másrészt az a körülmény, hogy az Állattár akkoriban viszonylag bőkezű anyagi támogatást élvezett, így mód nyílt a nagyobb és értékesebb gyűjtemények megvásárlására és egzotikus gyűjtőutak finanszírozására. A CSIKI által megvásárolt gyűjtemények sorában a legértékesebb kétségtelenül EDMUND REITTER, neves osztrák entomológus és kereskedő európai és ázsiai bogarakból álló gyűjteménye, mely mintegy 200 000 példányt, és több mint 5000 típust tartalmaz. A Reitter-típusok értékét bizonyítja, hogy a külföldi megkeresések többsége ma is éppen e típusok kölcsönkérését célozza. CSIKI ERNŐ múzeumi szolgálata idejében kerültek az Állattár gyűjteményébe többek között BÍRÓ LAJOS Új-Guineában, valamint KITTENBERGER KÁLMÁN Kelet-Afrikában gyűjtött bogarai is. CSIKI ERNŐ mintegy 400 tudományra új fajt írt le, melyek

4–6. ábrák. 4: A Mongóliából leírt *Eodorcadion zichyi* (CSIKI, 1901) nevű cincérfaj. 5: A Déli-Kárpátok endemikus futrinka változata (*Carabus planicollis* f. *verae* CSIKI, 1906). 6: *Csikia dimatoides* SZOMBATHY, 1910, Tajvanon élő pattanóbogárfaj (Elateridae). PÁL JÁNOS akvarelljei.

Figures 4–6. 4: Longhorn beetle (*Eodorcadion zichyi* (CSIKI, 1901)) (Cerambycidae) from Mongolia. 5: Variant of the endemic species of the Southern Carpathians (*Carabus planicollis* f. *verae* CSIKI, 1905). 6: *Csikia dimatoides* SZOMBATHY, 1910, click beetle (Elateridae) from Taiwan. Aquarelles by JÁNOS PÁL.

zöme bogár. Egyik közülük a Mongóliából leírt *Eodorcadion zichyi* (CSIKI, 1901) nevű cincérfaj (4. ábra). Az 5. ábrán a Déli-Kárpátokban élő endemikus karcsú futrinka változata (*Carabus planicollis* f. *verae* CSIKI, 1906) látható. A fajváltozatot CSIKI ERNŐ első felesége (LIEBL VERONIKA) tiszteletére nevezte el.

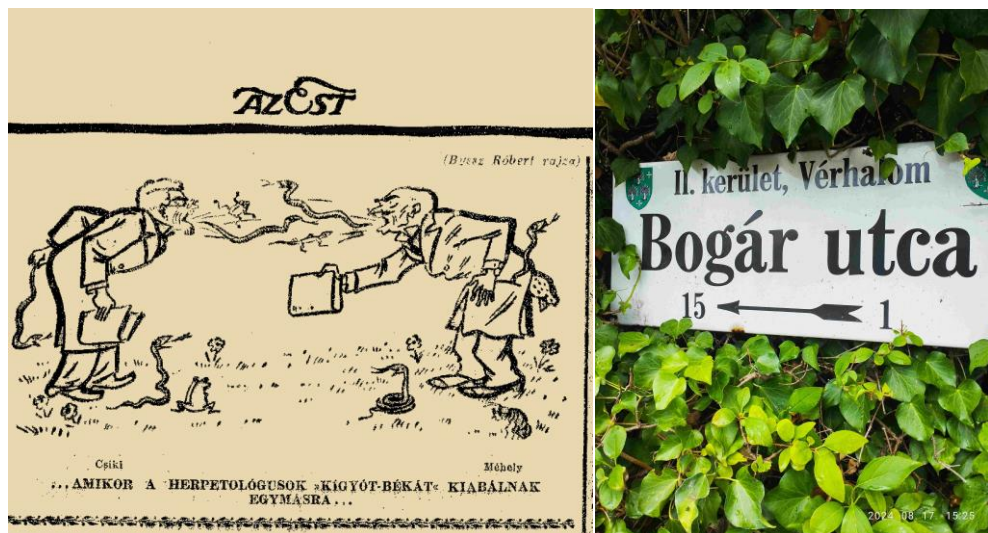
Népszerűsítő tevékenysége főként a *Rovartani Lapokban* írt cikkeiben, illetve a „*Magyar Brehm*” ízeltlábúakkal foglalkozó két kötetének szerkesztésében és a bogarokról szóló rész megírásában öltött testet (1929). Szerkesztőként működött közre a következő szakfolyóiratok kiadásában: *Rovartani Lapok*, *Az Állatvilág*, *Archivum Zoologicum* (MADARÁSZ GYULÁVAL), *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésének Munkálatai* (társszerkesztőként, 1933: Bártfa; 1935: Miskolc, 1936: Veszprém), *A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei* 1. (1922–1923) és 3. kötete, *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici*, 24. (1926) kötete és *Archivum Balatonicum* (HANKÓ BÉLÁVAL, 1926–1927).

Szervező és vezetői tevékenysége

CSIKI ERNŐ muzeológus, tudományos, szerkesztő és népszerűsítő tevékenysége mellett igen aktív szervező és vezető is volt, aki a XX. század első felében a magyar zoológia szinte minden megmozdulásából kivette a részét. A Nemzeti Múzeum épületében szűkös körülmények között tengődő állattári gyűjtemények az ő kezdeményező és irányító tevékenysége nyomán nyertek méltó elhelyezést a VIII. kerületi Baross utca 13. sz. alatt 1929-ben. Részt vállalt a révfülöpi Biológiai Állomás (1925), majd annak utódja, a tihanyi Biológiai Kutató Intézet megszervezésében (1926). Főtitkárként szervezte és irányította 1927-ben a X. Nemzetközi Zoológiai Kongresszus munkáját. A Magyar Természettudományi Társulat Állattani Szakosztályának jegyzője (1907–1916), alelnöke (1920–1929) majd elnöke (1929–1932). Az 1911-ben létrejött Magyar Rovartani Társaság egyik alapító tagja, elnöke (1911–1918), tiszteletbeli tagja (1950–1954). Haláláig vezéregyénisége volt a hazai hivatásos és amatőr rovarászoknak. A madarászatban és a természetvédelemben elért eredményeit a *Magyar Ornithológiai Szövetség dísztagja* cím és a Herman Ottó-emlékérem odaítélésével honorálták (1930), a Balkánon végzett kutatásait pedig a bolgár királyi polgári érdemrend tiszti keresztjének adományozásával ismerték el. Pályatársai több mint 70 fajt, illetve nemzetséget neveztek el CSIKI ERNŐRŐL, melyek többsége bogár (Coleoptera), de akad köztük egyenesszárnýú (Orthoptera: *Dianemobius csikii* (BOLIVAR, 1901)), poloska (Heteroptera: *Panaorus csikii* (HORVÁTH, 1901)), hártýásszárnýú (Hymenoptera: *Rhogas csikii* SZÉPLIGETI, 1901), kétszárnýú (Diptera: *Acemyia csikii* KERTÉSZ, 1901), sőt csiga (Gastropoda: *Montenegrina csikii* ERŐSS & SZEKERES, 2006) és haraszt is (Pteridophyta: *Asplenium csikii* KÜMMERLE & ANDRASOVSKY, 1918). A 6. ábrán a *Csikia dimatoides* SZOMBATHY, 1910 nevű, Tajvanon élő pattanóbogárfaj (Elateridae) látható.

MÉHELY-CSIKI vita

Sajnálatos és egyben szomorú, hogy CSIKI ERNŐ és a kor másik nagy zoológusa, MÉHELY LAJOS között konfliktus támadt 1929-ben, mely idővel elmérgesedett, majd elkeveredett gyűlölködéssé fajult és mindkét félre hátrányos következményekkel járt. Ennek a jó négy éven át folyó, pereskedésbe és bírósági tárgyalásokba torkolló összeütközésnek egyik sajátos lenyomata *Az Est* 1929. április 17-i számában megjelent karikatúra BYSSZ RÓBERT grafikustól (7. ábra). (A karikatúrából kiviláglik, hogy készítője sohasem látta CSIKI ERNŐt, és azt sem tudta, hogy entomológus, és nem herpetológus.)

7–8. ábrák. 7: *Az Est* című napilap 1929. április 17-i számában megjelent karikatúra BYSSZ RÓBERT grafikustól. 8: A Budapest II. kerületében, a Vérhalom városrészben található Bogár utca táblája (SZÉL GYÖZŐ felvétele).

Figures 7–8. 7: Caricature of RÓBERT BYSSZ in the 17 April 1929 issue of the newspaper *Az Est*, 8: The plate of Bogár Street, located in the Vérhalom quarter of Budapest (2nd district) (photo by GYÖZŐ SZÉL).

Bogár utca

Nem közismert, hogy CSIKI ERNŐ a rózsadombi Bogár utca névadója (8. ábra). A *Buda-pesti Hírlap* 1908. július 5-i számából kiderül, hogy amikor a hazai entomológia neves alakja megvásárolta a telket, az utca még csak dűlőként volt nyilvántartva. Eredetileg Csiki utcára akarták keresztelni a dűlőt, de az akkor már 11 éve a Magyar Nemzeti Múzeum Állattári Osztályán dolgozó fiatal szakember szerénységből a Bogár utca nevet javasolta.

Köszönetnyilvánítás. Hálával tartozunk HORNUNG ERZSÉBETnek (professzor emeritus, Állatorvos-tudományi Egyetem, Budapest) a biztatásért, hogy a megemlékezés jelenjen meg ebben a folyóiratban írásbeli formában. Köszönetünket fejezzük ki továbbá az alábbi személyeknek a kézirat elkészítésében nyújtott segítségükért: Dr. FEHÉR ZOLTÁN természetvédelmi vezető (WWF Magyarország), HORVÁTH CSABA igazgató (Széchenyi István Városi Könyvtár, Sopron), ORBÁN ÉVA nyugalmazott könyvtáros (ELTE, Egyetemi Könyvtár), Dr. RÉDEI DÁVID assistant professor (National Chung Hsing University, Department of Entomology, Kuo Kuang, Taichung, Taiwan) és prof. dr. VIG KÁROLY tudományos igazgatóhelyettes (Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Szombathely).

Bibliográfia

- BARINA, Z. & PIFKÓ, D. (2020). Magyar botanikusok Albániában. *Botanikai Közlemények*, 107(1), 1–17. <https://doi.org/10.17716/BotKozlem.2020.107.1.1>
- CSIKI, E. (1901). Bogarak. In HORVÁTH, G. [szerk.]: *Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. II. kötet. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazásának állattani eredményei. (Dritte asiatische Forschungsreise des Grafen Eugen Zichy. Band 2. Zoologische Ergebnisse der dritten asiatischen Forschungsreise des Grafen Eugen Zichy.)* Budapest, Leipzig, pp. 75–120.
- CSIKI, E. (1952). *Csiki Ernő tudományos kutató életrajza. Budapest, 1952. november 19-én.* Kézirat.
- DUDICH, E. (1942). A tisztikar életrajzi adatai. *Állattani Közlemények*, 39, 28–40.
- FEKETE, G. (szerk.) (1975). *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
- HUSZTY, S. (1975). A magyar rovtani szaksajtó bibliográfiája 1883–1973. I. rész. A–J. *Friwaldszky*, 2, 122–132.
- KECSKEMÉTI, T. & SZÉL, GY. (2002). Akadémikus természettudományos muzeológusok. *Természet Világa. A természet múzeuma*, II. különszám, 133, 21–26.
- MERKL, O. (2019). Gyalogcincerek a mongol pusztákról. https://mttmuzeum.blog.hu/2019/04/09/gyalogcincerek_a_mongol_pusztakrol_355. Utolsó hozzáférés: 2025.12.03.
- SZÉKESSY, V. (1954). Dr. Csiki Ernő (1875–1954). *Folia entomologica hungarica (S. N.)*, 7, 1–20.
- SZÉKESSY, V. (1955). Csiki Ernő emlékezete. *Állattani Közlemények*, 45(1–2), 7–10.
- SZÉL, GY. & HORVÁTH, CS. (2002). Csiki Ernő. In Élesztős, L. (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Életrajzok a magyar múzeumügy történetéből.* Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, pp. 164–165.
- VIG, K. & KORSÓS, Z. (2021). „... akkor is fölöttük és az ő fejük fölött volnék.” Méheli Lajos élete és tudományos munkássága. *Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 43, 7–51.

In memory of ERNŐ CSIKI: born 150 years ago

GYŐZŐ SZÉL* & ANNA SOMOGYI

Hungarian National Museum Public Collection Centre – Hungarian Natural History Museum, Baross utca 13,
H-1088 Budapest, Hungary

*E-mail: szel.gyozo@nhmus.hu

ÁLLATTANI KÖZLEMÉNYEK (2026) 111(1): 117–124.

Abstract. In 2025, we honor ERNŐ CSIKI's birth and his outstanding scientific contributions, paying tribute to his remarkable legacy. ERNŐ CSIKI (1875–1954) was one of the most distinguished authorities in Hungarian entomology. He joined the Department of Zoology of the Hungarian National Museum as an assistant in 1897. After retirement he continued his contribution to the work of the department as an external collaborator until his death. His research focused mainly on beetles, although he published also on several other animal groups. His most important works are the monographs on the Carabidae of the Carpathian Basin, written in German, which remain fundamental reference works. During his work at the museum, the Beetle Collection grew from 120,000 to over one million specimens. He described around 400 species new for science and published more than 500 scientific papers, totaling approximately 9,000 pages.

Keywords: entomology, coleopterology, taxonomy, museum, Coleoptera Collection, science history

Accepted: 16.12.2025

Published online: 23.12.2025